

Rott József: Napkút Kiadó,
A ragaszkodás mámora 2012.

Különös vallomást olvashatunk Rott József legújabb regényének belső borítólapján. A szerző nemcsak bepillantást enged az írói műhelybe, de egyfajta ars poeticát is nyújt: leírja, mi indította művének megírására, hogyan szólaltatta meg a tudatalattit, s végül, sikerült-e kimondania az őt leginkább mozgató igazságokat. „Régi törekvésem volt a mélyérzéseim sodrában egyesíteni azt a két, politikai célzattal szembefordított világkultúrát, melyek szorításában felnőttem.” A cél megfogalmazása hagy némi homályt, hiszen a két világkultúra nem feltétlenül egyértelműsíthető, s történelmi távlatban még kevésbé értelmezhető. Mert *A ragaszkodás mámora* egy egyéni sorstörténetben maga a huszadik századi nemzeti történelmünk példázata. Központi kérdés pedig nem is annyira a kultúrák szándékos egymásnak ugratása, hanem a félelem, annak minden pszichológiai, társadalmi és történelmi vetületével együtt.

A regénybeli Hanga család a magyar sorstörténet archetípusaként jellemezhető, Rott József képes volt ezt a szomorúan ismerős XX. századi történetet tüzetes elemzéseivel egyedivé és személyessé tenni. A főhős gyermekkorá az alföldi faluban az átmenetek időszakában. A nagygazda családok, köztük a sajátjuk is az egzisztenciális megsemmisülés felé sodródik, ennek jelei már a kommunista diktatúra előtt megmutatkoznak. A főhős édesapja, Hanga Kálmán a nemesi családból való, nincstelenné tett Tabódy Inezt veszi el feleségül, akinek földjei, vagyona és létbiztonsága veszett el Trianonnal. Az édesanya, Inez pillanatnyi kivirulását az a rövid ideig tartó jólét jelenti, amikor a család megörökli az udvarházat, s lehetőség nyílik egy dzsentri-életforma bevezetésére, aminek középpontjában a vendéglátások állnak. A helyi értelmiség eszmecekeréi a kor közbeszédének lenyomatai, ám a társasági élet összeegyeztethetetlen mindazzal a verejtékes, munkás világgal, ami az anyagi háttérrel megteremt. Férj és feleség – édesanya és édesapa – között elmélyül az ellentét. A gyermek főhős közben végigbarangolja a vidéket nagynénjével, aki mit sem ad a polgári életformára. A nélkülözés része annak a végtelen szabadságnak, amit ketten a Tisza holtágánál, vagy a faluban bókászva megélnék. A nyomasztó, lefojtott ellentéteket és indula-

tokat rejtő atyai házból szinte menekül a gyermek. A háború végül mindenütt összekuszálja az életeket, a vagyon és a család szétesik. Az édesapát, aki hazatér a hadifogságból, kulákként tönkreteszik az új hatalom emberei, a szülők elválnak, s a főhős kollégiumba kerül.

Az elbeszélés mindannyiszor felgyorsul, ahogy a szerző fő kérdéskörei számára irreleváns helyzeteket kell leírnia. Tipikus magyar életpálya következik: tanulás, mérnöki munkakör, gyors, fiatalkori szerelem és házasság, két gyermek, majd a lakótelepi élet, az alkalmazotti munkakör, a felejtés és a gondtalan érvényesülés egymásra következő eseményei. Csúpn egy vészterhes és nyomasztó nap, az epizódnak látszó mozzanat iktatódik közbe – 1956 októberében. A forradalom alatt passzívan viselkedő főhős mégis a félelem légkörébe kerül, amikor elszállítják, hogy édesanyjának holttestét azonosítsa.

A kádárizmus által meghatározott életút látszólag egyenesen halad előre. A főhős megpróbál különösebb elvi azonosulás nélkül igazodni a rendszer szabályaihoz. Hogy végül mégis ő lesz az a bizonyos porszem, ami a rendszer működésében zavart kelt, ez naivságának köszönhető. A kádári szisztéma szerint működő vállalat mérnökeként rámutat egy lopási ügyre. A kor módszerei ekkor teljes tisztaságukban mutatják meg arcukat. A lopás bűne rászáll arra, aki hibát mer találni a tökéletesnek láttatott struktúrában. A jámbor mérnökembert meghurcolják, s a banálisnak induló ügy számára egyenes úttal vezet az idegosztályra. Itt válik nyilvánvalóvá, hogy a felnőttkor krízishelyzetei csak a gyerekkori traumákkal együtt értelmezhetőek.

És valóban: a regényen végighúzó aprólékos megfigyelések és elemzések úgy épülnek egymásra, hogy végül a vizsgált jelenségek magyarázatául szolgáljanak. E fő gondolati köröket rögtön a mű elején nevesíti az édesanya esti szalonjaiban megjelenő pszichiáter, az elmegyógyintézet orvosa, Várady Nagy Jenő. A félelem, az irracionális hűség és nemzeti-történelmi létünk érzelmi kérdései – ezek azok, amikre választ keres.

A félelem motívuma erőteljesebben meghatározza a regény egészét, mint a címben Rott által „ragasz-

kodásnak” nevezett szeretet és hűség. Már maga az ajánlás, amely Heller Ágnesnek és Ranschburg Jenőnek szól, megjelölve a félelem mibenlétét vizsgáló köteteket, előrevetíti mindezt. Nem véletlenül ismerjük meg a főhős gyermekkorának kritikus pillanatait, hiszen ezek éppúgy hozzájárulnak későbbi társadalmi bukásához és neuralgiájához, mint öröklött félelmei. Ahogy az egyik esti vendégség alkalmával elhangzik, a bennünk őrlő vágyak és félelmek nemcsak egyéni, hanem öröklött sorskérdések. Az identitás felvállalása és a tanult, neveléssel elsajátított modellek ez esetben tökéletesen szemben álltak egy olyan társadalom és hatalom elvárásaival, amely nem a természetes erkölcsi és emberi értékek alapján működött.

A félelem különböző szintjei és megjelenési formái mutatják meg magukat a regény lapjain a későbbiekben, egészen addig, amíg a gyávaság szembekerül a természetes erkölcsi tartással. A tehetetlenség és az egzisztenciaféltés miatti hallgatás végül meghasonlottá teszi az opportunistát, hiszen a belső parancs továbbra is egy másik félelmet táplál: az erkölcsi bukás miatti szégyenérzetet, valójában a lelki megsemmisüléstől való rettegést. Amíg sikerül elhallgattatni ezt a belső hangot, és a megalkuvás szlogenjei működnek a nagy közös akarásban, addig lehet a kádárista hazugságok között élni. De ott dolgozik továbbra is benne a szörnyű felismerés: „Mintha üldöző és üldözött lennék egyazon személyben.” A társadalmi bukás és végül a pszichiátriai kezelés már egészen pontosan megmutatják, mi miért történt. „Félelembetegségnek” nevezi a pszichiáter a főhős neuralgiáját, s a kérdés csupán az, mitől fél.

Keserű és mégis életszükségletté – olykor életmentővé – válik a visszaemlékezés, ahogy arra a regény első mondata utal: „Keserű a víz mifelénk.” A gondolkodás megindítja az emlékek áramlását, s azok rögtön a félelmeket hozzák felszínre. Azonban kiderül: a gyógyuláshoz végig kell menni azon a fájdalmas kálvárián, ami háborgással, szenvedéssel jár. Egy generáció mondhatná el magáról: „Gyógyszerrel óvom magam a múlttól.” Ám a fájdalmas folyamat mégiscsak végbemegy. Az emlékezés szép lassan felhossa azokat a titkolt rétegeket, amelyeknek felszínén tartását addig a főhős hátrította, hiszen ezek nélkül nem is értelmezhető személyisége, identitása, létezése.

A születéstől az élet legnagyobb krízishelyzetéig egy erő tart ki, és ez a „ragaszkodás”, mondhatnánk:

szeretet vagy hűség, ha megfosztjuk e szavakat a túlidealizált és olykor átpolitikált pátoszuktól. Hiszen ez a ragaszkodás nem csupán egy nosztalgikus vágy a jóhoz, hanem egyben minden elviselt rossznak a felvállalása. Egy örök emberi erő, amely éppúgy személyes, mint kollektív, amely tökéletesen irracionálisan írhat felül társadalmi és történelmi képleteket. Az anya szerepe ebben az érzésben meghatározó jelentőségű, de a szereteten túl szimbolikus alakként is értelmezhető, mint az erős kötődés kulcsfigurája. Miközben Rott József regényének főhőse a gyógyulási folyamat során felismeri, hogy szerettei cserbenhagyták, illetve ő maga is cserbenhagyta édesanyját, elsősorban annak halálakor, ezenközben lajstromot készít személyes ragaszkodásának főbb pontjairól. Végkövetkeztetése egy nemzet sorsának megtartó erejére is rámutat: „A ragaszkodás tartott életben minket! ... Az tett mássá. Elpusztíthatatlanná.”

A felismerések a sebek feltépésének fájdalmával járnak. Kérdés: ha nincs bosszú, sőt nincs bosszúvágy, begyógyulhatnak-e ezek a sebek? Leginkább a relativizált, elfeledett bűnök gátolják a bűnbocsátás folyamatát. Ennek egyik legszemléletesebb példája Trianon, ami a regényben az édesanya sorsát meghatározza. Lírai vallomása a ragaszkodás ösztönöségére mutat rá: „Határt húztak közénk, meglehet. De kilovagolok a Sebes-Körös partjára, ahol az enyém hangját hordja a víz. És látom, hogy az asszonyok ugyanúgy fehérik a ruhát a homokos partközében, ugyanúgy csattog a sulyokfa és ugyanolyan piros a térdük a hidegtől. A jószágok is ugyanúgy járnak le a partra... Még a nóták is ugyanazok.” Eljön ugyanakkor az a pillanat, amikor ezt a vágyat nem lehet többé valós, reális tartalmakkal megtölteni, csupán meddő vágyálmokkal, nosztalgikus emlékekkel. Hiszen már nem lehet többé azt mondani, hogy az „enyém”.

Hamarosan az édesanya életében is elérkezik az a pont, amikor nem tudja, hol van az otthona, mint ahogy fia is meg hasonlít a nyomasztó atyai házzal. Trianont még ki sem heverhették a határ menti települések, újabb tragédiák történnek. A háború megszállókat hoz, s mint valami örült haláltáncban, a szereplők változnak, de a pusztulás és pusztítás a mindennapok részévé válik. Többszörös az anyagi pusztulás, a férfiak hadifogságba kerülnek, a zsidókat elhurcolják, majd a szovjet katonák dülják fel a családi tűzhelyeket. Végül a hatalomra jutó kommunista plebsz adja a végső döfést. Mindeközben nem az összetartozás és segítségnyújtás határozza

meg az addig zárt közösség életét, hanem az egyéni becstelenség kerekedik felül. A szolidaritás hiánya már előrevetíti az ötvenes évek légkörét, ahol az egyéni megmaradás felülírja az emberségesség évezredes szabályait. Az élni akarás ösztöne elnyomja a kételyeket, a fiatalember – saját bevallása szerint – hinni akar abban a jövőben, amit az új rend ígért. A gimnáziumi és az egyetemi éveken gyorsan végigszalad az elbeszélő. Töredékes impressziókban ismerjük meg az első barátnő történetét, majd főhős és olvasó szinte „kisiklik” ebből a történetből. A Margó iránti szerelem kiteljesedik, a családalapítás és a megszokott életút leírása közben csupán epizódnak tűnik 1956. A főhős értetlenül áll az eseményekkel szemben, ám mégis utoléri őt a tragédia. A forradalom számára a személyes gyász pillanata lesz édesanyja halála révén, aki a harcok közben veszti életét, s akit fia azonosít. A búcsúzás aktusa félelmetes és elidegenítő helyzetben történik, főhősünk mégis túllépni látszik rajta.

Mert a regény szereplői beilleszkednek a kádári rendszerbe. Nem kérdeznak, nem mérlegelik a hatalom legitimitációját. Átlagpolgárok. Ám egyetlen végzetes hiba, és rögtön kiderül, hogy nem igazi rend, hanem kényszerből működtetett mechanizmusok állnak e társadalom mögött. Visszatekintve, a főhős önmagával is meghasonlik, amikor rájön, hogy e mechanizmus egyik jelentéktelen csavarja volt, ám végül túllép a döbbeneten. Megállapításai az újkori Kádár-nosztalgia korában időszerűbbek, mint bármikor: „Az ötvenes évekről [...] nem is lehet másképp beszélni, mint összeszorított foggal, persze előbb-utóbb a borzalmak is veszítenek az erejükből. [...] Még néhány esztendő, és egyesek már mosolyognak.”

A személyes történelemszemlélet kulcsalakja az édesanya. Túl későn derül ki róla, hogy ki is volt valójában, hogy élete micsoda értéket jelentett. Jóllehet, anyaként és feleségként is megbukott, de életének következő éveiben a vezeklés és önfeláldozás csöndesen emelte egy már-már mitikus magaslatba. Zokszó nélkül túrta a megaláztatást, ez az Imitatio Christi értékét hordozza: „...és száját nem nyitotta meg, mint bárány, mely mézszárszékra vitetik, és mint juh, mely megnémul az öt nyírók előtt; és száját nem nyitotta meg!” (Ézs 53,7) E megváltás nélküli korban, amikor élt, ebben a zokszó nélküli önfeláldozásban rejlett a megváltás reménysége és ereje. Ez ad a főhős kisiklott életének új értelmet, amikor is az

édesanya tetemének kihantolása és egyáltalán személyének rehabilitálása az új feladat felemelő élményét hordozza.

Mintegy mindennek kontrapunkciójaként a Kádárkor kisszerű megoldásai, túlélési stratégiái állnak. A kádári éraba való mélyreszállás az ún. „téglalopási ügyel” kezdődik, amely egyszerre groteszk és tragikus. Az illetékeseket, így a párttitkárt nem az igazi elkövető érdekli, hanem a bünt leleplező. Végül az érzi bűnösnek magát, aki kellő morális érzéssel annak idején felhívta a figyelmet a hiányra. Az abszurdítás nagyon is ismerős korjelenség, egyik jellemző mondatát a párttitkár jelenti ki: „Nekünk azokra a téglákra van szükségünk.” Végül se a vidéki száműzetés, sem a maradék morális érzék, sem a meghunyászkodás nem segít. Sorsszerű elrendelést érzünk abban, hogy a főhős morálisan megsemmisül, majd megtisztulva indulhat újra, hogy megértse addigi életét.

Rott József regényének végén egy élet lajstromában sorolja fel a leginkább fontos dolgok meglétét és hiányát: a szeretetét, a szabadságét, az emberi tartását. A józan összegzés ugyanakkor nem kizárólag keserű, sőt felszabadító az a végső konklúzió, amely az emberi személyiség egységét és tisztaságát, a morális győzelem esélyét emeli ki. Így válik érthetővé a közösségért érzett felelősség különös ellentmondása, amikor egy magasabb érdek miatt az egyén kiválik, és szembefordul az árral.

Jóllehet, nem biztos, hogy választ kapunk a kötet fülszövegében megfogalmazott kérdésekre, ám ez nem okoz hiányérzetet. Hiszen az irracionális ragaszkodásról, ami minden rosszon túl is a szülőföldjéhez és beleszületett közösségéhez fűzi az embert, gyönyörű történelmi példázatot kapunk. Rott József amúgy nem zsánerképekre építi mondanivalóját, a dialógusokat is éppen csak módjával csöpögteti. Egyfajta aránytalanságot is kelt az esszéisztikus fejtegetéseket tartalmazó első rész a másodikhoz képest. Bizonyos fajta ritmusváltásokat állandóan érzünk, amik nem mindig válnak előnyére az elbeszélésnek. Valójában akkor érezzük igazán szabadnak az elbeszélőt, amikor túl tud lépni az általa megszabott filozófiai alaptételeken, s nem kizárólag ezek illusztrálására használja a történetet, hanem egyszerűen elbeszél. A közösség érelődött emlékezetéről. Sok évtizedes hallgatásunk tátongó ürrét szép lassan kitölti egy-egy nagyszerű prózai mű. Rott József regénye ilyen.

Jakab-Köves Gyopárka